

УДК 37:34:343

В. ПОПОВИЧ

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ-ЮРИСТА

У статті розглядається місце і роль інноваційних перетворень у системі підготовки сучасних фахівців-юристів. Наголошується на необхідності врахування у навчальних програмах проблем гармонізації українського кримінального законодавства із законодавством європейських країн.

Ключові слова: *інноваційні технології в освіті, національна освіта, Болонський процес, модернізація змісту навчання.*

Проблеми інноваційних технологій та засобів навчання в системі перебудови національної освіти є, безперечно, актуальними. Однак для підготовки висококваліфікованого фахівця, конкурентоздатного на внутрішньому та зовнішньому ринках праці, не менш важливою могла б стати дискусія з проблем змісту навчання.

Наукової розробки та дискусії з проблем змісту навчання потребують нові для України соціально-економічні умови, характерні перманентними кризовими ситуаціями, процесами глобалізації, взаємозалежністю всіх країн світу, а також проблеми визначення можливих здобутків і ризиків, пов'язаних з інтеграцією України у світогосподарські процеси.

Не принижуючи ролі інноваційних технологій та засобів викладання в системі модернізації вітчизняної освіти, слід зауважити, що саме інноваційні перетворення змісту навчання можуть значно вплинути на розв'язання проблеми підготовки сучасного фахівця, адаптованого до конкурентних умов життєдіяльності

суспільства, індивідуально активного, здатного брати участь у міжнародному розподілі праці, протистояти соціальним, економічним, екологічним, політичним та іншим негативним викликам.

Як відомо, для розв'язання відзначених та низки інших соціальних, економічних і кадрових проблем Україна у травні 2005 року підписала Болонську декларацію, взявши зобов'язання до 2010 року модернізувати свою систему освіти. У цьому контексті було заявлено про наміри нашої країни дотримуватися таких принципів Болонської декларації, як: 1) скасування вікового цензу на навчання; 2) сприяння мобільності студентів та викладачів; 3) визнання єдиної системи наукових ступенів; 4) перехід на два освітньо-кваліфікаційні рівні навчального процесу; 5) запровадження нових засобів та кредитно-модульної системи навчання; 6) надання навчальному процесу науково-дослідного характеру, 7) адаптація вітчизняного законодавства до принципів Болонської декларації, потреб гармонізації нашої системи освіти та науки до міжнародних освітньо-наукових систем, змін на вітчизняному та світовому ринках праці.

Виходячи з відзначеного, очевидним є те, що Болонський процес має не лише освітньо-наукову, культурну чи просвітницьку мету, а й економічні, правові, політичні, соціальні, організаційні, комунікативні та багато інших цілей, досягнення яких вимагає здійснення двох основних напрямів реформ. Перший – це зміна освітньо-кваліфікаційних рівнів, критеріїв і стандартів системи освіти. Другий напрям реформ – це модернізація змісту, форм та засобів навчання.

Щодо першого напрямку реформ – зміни технічних критеріїв стандартизації національних систем освіти, відображених в наведених вище перших п'яти принципах Болонської декларації, то вони вже реалізуються, правда, з певними відхиленнями, характерними для формально-кон'юнктурного підходу до реформ. Відзначимо, наприклад, відхилення від принципів Болонської де-

кларації в частині введення в Україні чотирьох замість задекларованих двох освітньо-кваліфікаційних рівнів навчання, як і в частині взятих Україною зобов'язань щодо *адаптування* вітчизняної системи наукових ступенів до європейської, інші відхилення технічного характеру є досить очевидними, їх реалізація потребує скоріше політичної волі, ніж поглиблених наукових досліджень.

Не викликає сумнівів доцільність впровадження (рекомендованої в п'ятому та шостому принципах) науково-дослідної форми та сучасних технічних засобів і інноваційних методик навчання. Тобто шляхи реалізації технічної складової зазначених принципів проглядаються досить чітко, особливих дискусій не викликають і додаткових аргументів не потребують.

І навпаки – другий напрям реформ: проблеми формування змісту навчання в контексті адаптації вітчизняного законодавства до принципів Болонської декларації, потреб гармонізації нашої системи права, освіти та науки до соціально-економічних змін на вітчизняному і світовому ринках праці, низка інших проблем, пов'язаних з трансформацією змісту навчальних програм з підготовки сучасних юристів, економістів, інших гуманітаріїв – є більш складним і потребує проведення глибоких, методологічно зважених наукових досліджень. Про це свідчать не стільки дискусії в науковій літературі, скільки реальні економічні, правові та соціальні проблеми, що виникли і поглибились в процесі реформ. Їх розв'язання потребує підготовки фахівця-дослідника, здатного визначати й усувати кризові прояви у сфері управління, з'ясовувати причини перманентних проявів соціально-економічної кризи, усувати фактори формування девіантної моделі поведінки людини, причини та умови масштабного поширення економічної злочинності, корупції та низки інших, нових, не відомих раніше криміногенних проявів.

У контексті наших наукових інтересів нас цікавить насамперед глибина та межі реформування змісту таких

навчальних дисциплін, як кримінологія, кримінальне право та інші правові дисципліни, на формування яких не можуть не впливати окремі формально-кон'юнктурні дослідження, де дуже часто ігноруються загальновизнані принципи права.

Наголошуючи на необхідності дотримання закріплених у Конституції України загальновизнаних принципів права, орієнтування на них як на методологічну основу правотворення і відповідного формування освітньо-кваліфікаційних програм підготовки сучасного фахівця-юриста, доцільно звернути увагу на публікації українських вчених-компаративістів, що з'явилися в останні роки [1-6], та на понад сто доповідей, представлених в матеріалах міжнародної наукової конференції «Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації державно-правових систем» [7-8]. У відзначених дослідженнях висувається багато слушних пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства шляхом запозичень з правових систем країн Європи та з міжнародної системи права РЄ, ЄС, ООН, які можуть позитивно вплинути на формування тих чи інших юридичних дисциплін.

Поряд з цим є й такі пропозиції, де принцип права, всебічно зваженого аналізу методологічних, етичологічних та праксеологічних проблем щодо глибини та меж запозичень підміняють гаслами однобічної гармонізації, імплементації, уніфікації, апроксимації, адаптації, рецепції (запозичення) вітчизняного законодавства, керуючись принципом кон'юнктурної доцільності. Головним аргументом прибічників таких запозичень є не методологічно зважений науковий аналіз і прогноз можливих позитивних чи негативних наслідків від запропонованих змін, а те, що така «новела» є в так званих цивілізованих країнах.

Наприклад, на підставі подібних аргументів всупереч ст. 6 Конституції України про принципи розподілу влади та ст. 75 про єдиний орган законодавчої влади – пропонується: надати суду право законодавчого,

по суті поширювального тлумачення законів й усунення прогалін та колізій в законодавстві; впровадити в Україні судовий прецедент; всупереч ч. 2 ст. 61 Конституції України про індивідуальний характер юридичної відповідальності пропонують встановити кримінальну відповідальність юридичних осіб; всупереч ч. 2 ст. 8 про вищу юридичну силу Конституції України та ст. 157 про випадки неприпустимості змін до неї беззастережно оголошується примат міжнародного права над нормами Конституції, протиставляється принцип верховенства закону верховенству права і таке інше.

Наведені пропозиції суперечать не лише Конституції і вистражданим віками міжнародною спільнотою фундаментальним принципам правотворення, а й утворюють багато методологічних, етимологічних і праксеологічних колізій, які «переносяться» у навчальну літературу і формують у студентів нігілістичні, кон'юнктурно-суб'єктивістські позиції, поверхневі, нічим не аргументовані твердження та висновки, закладають методологічний та правовий нігілізм, руйнують категоріальні основи цілих галузей та інститутів права, системи наукового пізнання та підготовки студентів у цілому.

Ці та низку інших, не згаданих тут проблем можна розглянути більш детально у підготовленому нами до видання курсі лекцій «Актуальні проблеми кримінального права». Тут окреслимо хоча б загальні риси найбільш фундаментальних і актуальних методологічних, етимологічних та праксеологічних проблем, що витікають з деяких пропозицій українських компаративістів[12].

Наприклад, є твердження про прецедентний характеру рішень Суду ЄС як найважливішого джерела європейського права. Звідси пропонується надати Верховному Суду України право законодавчого тлумачення законів й усунення прогалін та колізій. Стверджується, що Верховний Суд України де-факто вже

це робить [6]. Ці обидва твердження дещо перебільшені, оскільки основні джерела права ЄС – це міжнародні угоди, конвенції та рекомендації. Рішення Суду ЄС приймаються лише у межах повноважень, визначених у цих угодах і обов'язково ратифікованих парламентами країн – учасниць. Щодо рішень Пленуму Верховного Суду України, то вони приймаються лише у вигляді рекомендацій в межах букви закону і не є джерелом права. Ці принципи витікають із Декларації прав людини та громадянина, зафіксованих у Конституції України та практично у всіх конституціях європейських держав. Тому, розглядаючи пропозиції щодо впровадження в Україні судового прецеденту як джерела права чи надання Верховному Суду України права поширювального тлумачення законодавства [6], слід мати на увазі, що це суперечить зазначеним вище нормам Конституції і що від цих інститутів як правових анахронізмів, джерел суб'єктивістських судових рішень та корупції поступово відмовляються й на їх батьківщині – у Великобританії. Тут досить давно стали приймати в парламенті писані закони (статути) за правилами континентальної формалізованої системи права. У Англії і США посилюється також тенденція щодо заборони поширювального тлумачення закону. Дозволено лише «правильне», «неупереджене», «нормальне» тлумачення закону [9, с.32]. Хоч ці категорії є банально оціночними та сумнівними щодо їх науковості, однак спрямованість їх руху до обмеження необ'єктивного тлумачення законів у межах формалізованої системи права є очевидною. Судовий прецедент і право суду поширювально тлумачити закони для України – це додаткові фактори суб'єктивістських судових рішень для обґрунтування рейдерських атак та продукування корупції, нічим не обмежене зняття волонтаризму та олігархічної автократії.

Наступна пропозиція окремих компаративістів щодо впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб суперечить не лише наведеній вище

нормі Конституції України, а й фундаментальним принципам кримінального права, руйнує етимологічні основи дефініцій та методологію інституту кримінальної відповідальності. Так, категорії «свідомість», «усвідомлення вини», «прямий умисел», «необережність», «особиста винна відповідальність», « кара», «покарання», «індивідуалізація покарання», «позбавлення чи обмеження волі» та інші категорії не можуть належати юридичним особам, оскільки «усвідомлення вини» та інші подібні категорії є етимологічно психологічними категоріями і можуть належати лише людині. Ігнорування або усунення цих категорій означає відмову від вистражданих і вироблених віками і загально визнаних світовою спільнотою категорій, на яких формуються всі досягнення людства, що утворюють механізми забезпечення принципу справедливості при застосуванні інституту кримінальної відповідальності.

Таким чином, конституційна, методологічна і етимологічна неприпустимість впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб є очевидною. Між тим подібні ідеї є досить поширеними сьогодні серед значної частини вчених-юристів, не кажучи вже про студентів – завтрашніх фахівців-юристів.

Слід наголосити, що такі пропозиції продукують не лише методологічні, а й праксеологічні проблеми, оскільки всі види існуючої відповідальності юридичних осіб (позбавлення ліцензії, обмеження видів діяльності, ліквідація чи санація підприємств, штрафи, ненадання чи відкликання наданих квот та всі інші стягнення (так звані «покарання» юридичних осіб) здійснюються в межах адміністративно-деліктної практики. Якщо цей масив, по суті адміністративних стягнень перевести в складну обґрунтовано забюрократизовану кримінально-процесуальну процедуру, притаманну розслідуванню кримінальних справ, то програють всі:

Держава – у вигляді фінансових витрат на кратне збільшення оперативно-слідчого апарату; підриву

і паралічу оперативно-слідчої роботи в державі на етапі підбору та формування додаткового кадрового потенціалу, що має виконувати нові функції у зазначених органах.

Суспільство – у вигляді непродуктивних витрат фінансових і людських ресурсів; зниження боротьби з реальною злочинністю; підриву основ розвитку економіки держави за рахунок залучення до рейдерських атак суб'єктів дізнання та слідства, банкрутства замовлених конкурентами підприємств у зв'язку з призупиненням їх роботи, в процесі не виправдано громіздкої кримінально-процесуальної процедури розслідування для адміністративно-деліктних категорій справ.

Підприємство – у вигляді зниження темпів виробництва, його призупинення у зв'язку з неможливістю до закінчення досудового слідства оперативно оскаржити в суді неправомірне втручання в його діяльність конкурентів-рейдерів, що змогли за допомогою підкупу використати довготривалу кримінально-процесуальну слідчу процедуру у рейдерстві чи в усуненні конкурентів.

Громадяни України – у вигляді втрати робочих місць на «притягнутих до кримінальної відповідальності підприємствах»; незаробленої заробітної плати та життя у корумпованій країні, де сама держава створює економіко-правові передумови, що продукують здирицтво, корупцію та відтворення криміногенного потенціалу в суспільстві.

Програють також такі науки, як «Теорія держави та права», «Конституційне право», «Кримінальне право», «Адміністративне право та процес», які втрачають роками напрацьовану методологію, відповідний категорійний апарат, методологічно вивірену систему кримінального права, кримінальної відповідальності, хай ще не зовсім досконале, але кодифіковане законодавство, що є методологічним фундаментом його подальшого вдосконалення.

По суті, виграють злочинність, корупція й подальша тінізація суспільно-економічних відносин[10].

Інтеграція України у міжнародні економічні, освітянські чи політико-правові процеси є почесною і необхідною. Однак імплементація норм міжнародного кримінального права в українське законодавство висуває на порядок денний обов'язкове з'ясування таких питань: 1) наскільки необхідною, можливою і доцільною є запропонована імплементація; 2) якими є припустима глибина і правові межі імплементації; 3) які можуть виникнути соціальні та правові загрози від беззастережного визнання примату міжнародного законодавства над внутрідержавним; 4) як це вплине на підготовку майбутніх фахівців-юристів, якщо у них сформовано нігілізм до конституційних принципів кримінальної відповідальності, методологічних досягнень вітчизняної науки із зазначених та інших подібних питань.

Методологічно зважене дослідження і вивчення зазначених проблем, а не кон'юнктурно-політична доцільність дасть майбутньому фахівцю знання, необхідні на вітчизняному та міжнародному ринках праці.

Говорячи про гармонізацію нашого кримінального законодавства з законодавством європейських країн, а тим більше – країн з прецедентною системою права, кожен студент має чітко розуміти, що нам на Заході слід вчитися не прецеденту, не поширювальному тлумаченню законів, не кримінальній відповідальності юридичних осіб, введення якої зруйнує методологічні основи низки правових наук і галузей права, відтворить нові фактори продукування корупції та руйнації системи правозастосовчої практики. У так званих цивілізованих країнах нам слід вчитися захищати національні інтереси своєї країни.

Питання кодифікації законодавства, юридичної техніки й принципів правотворення і правозастосування, теоретико-методологічного забезпечення розвитку

правової науки взагалі та галузевих юридичних наук зокрема опрацьовані у нас не гірше, ніж у рекомендованих нам зразках з так званих цивілізованих країн. Цим країнам із зазначених питань є чому повчитись і у нас. Про це свідчить декодифікація та деякі інші негативні процеси, що мають місце у ФРН, Франції та інших країнах континентальної системи права. Не можна погодитись з існуванням поза кримінальними кодексами цих країн більше тисячі некримінальних законів, в яких передбачається кримінальна відповідальність. Між тим Кримінальний кодекс є законодавчим актом, який стосується не лише фахівців, а й усіх громадян. Він має містити винятково прозорий і зрозумілий перелік злочинних діянь. Людина має чітко знати, які дії є злочинними, зроблять її об'єктом кримінальної репресії і приведуть до ув'язнення. Якщо ця інформація міститься у тисячах нормативно-правових актів (а це є саме так з огляду на досвід ФРН, Франції та деяких інших західних країн), то навіть висококваліфіковані юристи не здатні системно застосувати ці закони, не кажучи про «прозорість, зрозумілість і чіткість» цих законів для сприйняття пересічних громадян. Лише врахування такого роду проблем у навчальних програмах дасть змогу підготувати висококваліфікованого та принципового фахівця-юриста, здатного захищати громадян України, уміло відстоювати національні інтереси, відповідати сучасним вимогам вітчизняного та міжнародного ринку праці.

Список використаних джерел

1. Вереша Р.В. Суб'єкт злочинного діяння за кримінальним законодавством зарубіжних держав // Кримінальне право України. – 2006. – № 3. – С.40-49.
2. Грищук В.К., Красницький І.В. Загальні засади відповідальності юридичних осіб за кримінальним законодавством Франції // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2003. – №3. – С. 66-75.

3. Романюк О. Інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб: Міф чи реальність? // Вісник прокуратури. – 2003. – №12. – С. 44-47.

4. Ситковский И. Проблемы ответственности юридических лиц в уголовном законодательстве // Уголовное право. – 2002. – № 4. – С. 42-44.

5. Тихий В.П. Уголовное право Украины и международное право // Mokso darbi, Teise. – Vilnius. – 2005. – №54. – S. 143-149.

6. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

7. Шемшученко Ю.С. Гармонізація законодавства України з міжнародним європейським правом // Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації правових систем. – К., 2000. – С. 9.

8. Опришко В.Ф. Проблеми зближення європейського права із законодавством України // Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації правових систем. – К., 2000. – С. 38.

9. Хохлова І.В., Шемякова О.П. Кримінальне право зарубіжних країн. – Київ: Центр навчальної літератури. 2006. – 256 с.

10. Попович В.М. Теорія детінізації економіки. – К., – 2001. – 524 с.

12. Попович В.М. та ін. Актуальні проблеми кримінального права // К.: Юрінком Інтер.-2009.- 256 с.

V. Popovich. Innovative technologies in training of modern lawyer

The article deals with the place and role of innovative transformations in training system of modern specialists-lawyers. The author stresses on the need for incorporation in the curriculum issues of harmonization Ukrainian criminal legislation to the legislation of European countries.

Keywords: *innovative technologies in education, national education, the Bologna process, upgrading nature of teaching.*

В. Попович. *Инновационные технологии в системе подготовки современного специалиста-юриста.*

В статье рассматриваются место и роль инновационных преобразований в системе подготовки современных специалистов-юристов. Подчеркивается необходимость учитывать в учебных программах проблемы гармонизации украинского уголовного законодательства с законодательством европейских стран.

Ключевые слова: *инновационные технологии в образовании, национальное образование, Болонский процесс, модернизация сути обучения.*